

Neapleiskime Tėvynės: Juozo Tumo-Vaižganto antiemigracinė veikla

DAIVA DAPKUTĖ

Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutas

S. Daukanto g. 25, 44248 Kaunas

El. paštas daiva.dapkute@vdu.lt

Masinė XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių emigracija tapo ne tik didžiuliu nuostoliu Lietuvai, bet ir nemenku galvos skausmu lietuvių tautinio atgimimo lyderiams, susirūpinusiems lietuvių tautos likimu ir emigracijos teikiamais nuostoliais. Lietuvoje vyko aktyvi agitacinė kampanija prieš emigraciją, spauda ragino lietuvius likti tėvynėje, nevykti į JAV ir kitus kraštus, o emigravusius – grįžti į tėvynę. Vienu žymiausių antiemigracinės politikos vykdytojų tapo rašytojas, Lietuvos krikščionių demokratų sąjungos vienas iš kūrėjų Juozas Tumas-Vaižgantas. Šiame straipsnyje remiantis istoriografija, paties J. Tumo-Vaižganto skelbtais tekstais, to meto Lietuvos ir išeivijos periodine spauda analizuojama J. Tumo-Vaižganto veikla, požiūris į emigraciją, antiemigracinės agitacijos JAV ir Lietuvoje.

Raktažodžiai: Juozas Tumas-Vaižgantas, emigracija, Lietuva, JAV, išeivija, agitacija

---

IVADAS

XIX a. pabaigoje prasidėjusi masinės lietuvių emigracijos į Vakarus banga tęsėsi iki Pirmojo pasaulinio karo ir skaudžiai palietė Lietuvą (t. y. tuometinę Lietuvos teritoriją Carinės Rusijos imperijoje). Daugumą lietuvių išvykti skatino ekonominės priežastys, taip pat politiniai motyvai: vengimas tarnauti carinėje kariuomenėje, rusifikacinė carizmo politika, augantis tautinis judėjimas, karai ir t. t. Tyrinėtojų duomenimis, per šį laiką (1868–1914) vien tik į JAV atvykusių lietuvių skaičius svyruoja nuo 300 iki 500 tūkstančių (1). Apie 12 tūkst. lietuvių atsidūrė Didžiojoje Britanijoje (Anglijoje skaičiuojama apie 4 000, Škotijoje apie 8 000 lietuvių), dar mažiau Kanadoje (apie 4 000), vienetai pasiekė Pietų Ameriką. Prie emigravusių į Vakarus reikėtų dar pridėti per 300 tūkst. lietuvių, XIX a. pabaigoje – XX a.

-
- (1) Iki 1899 m. Amerikos imigracijos įstaigos lietuvių tautybės emigrantų atskirai neregistruodavo, todėl įvairūs skaičiavimai, kiek lietuvių atvyko į JAV iki 1899 m., remiasi tik spėliojimais. Net ir po 1899 m. imigravusių lietuvių skaičius nėra tikslus: būdami nevienodos tautinės savimonės lietuviai neretai užsirašydavo lenkais (pagal tikybą) ar rusais (pagal valstybę, iš kurios emigravo). Pagal oficialią JAV Imigracijos biuro statistiką, 1899–1914 m. iš Lietuvos į JAV atvyko 252 594 žmonės [4, 86].

pradžioje gyvenusių Latvijoje ir tolimesnėse Rusijos imperijos gubernijose [2, 145]. Iki Pirmojo pasaulinio karo iš Lietuvos emigravo daugiau kaip pusė milijono lietuvių tautybės žmonių, ir tai sudarė apie ketvirtadalį visų gyventojų [59, 85].

Gyventojų sumažėjo tiek, kad jau XIX a. pabaigoje pasigirdo balsų, jog lietuvių tautos greit nebeliks, ji išemigruos, liks tik seneliai, kurie išmirs ir jų kapų nebus kam prižiūrėti, o visus lietuvių turtus perims ir valdys svetimtaučiai [55, 168]. Emigracija atsiliepė ne tik demografinėi situacijai (dideli gyventojų nuostoliai, darbingiausio, aktyviausio visuomenės sluoksnio praradimas, visuomenės senėjimas), bet ir Lietuvos ūkiui – mažėjo darbo jėgos, nebeliko jaunų iniciatyvių žmonių, galinčių imtis amatų, verslų. Keitėsi visuomenės veidas, pramonėje, versluose vis daugiau įsivyravo kitataučiai, daugiausia žydų, lenkų, vokiečių tautybės verslininkai bei amatininkai. Emigracija kėlė rūpestį ne tik Carinės Rusijos administracijai, bandančiai, nors ir nesėkmingai, įvairiais draudimais bei įstatymais riboti emigracijos procesą [13, 16–18], bet ir lietuvių visuomenei, ypač lietuvių tautinio atgimimo veikėjams. Nieko keisto, kad nuo pat XIX a. pabaigos Lietuvoje susiformavo neigiamas požiūris į emigraciją kaip savotišką tautos rykštę. Lietuvių tautinio atgimimo lyderiai (Jonas Šliūpas, Vincas Kudirka, Jonas Basanavičius, Antanas Smetona ir daugelis kitų) atvirai ir dažnai gana neigiamai pasisakydavo prieš emigraciją [13, 48–52], Lietuvoje buvo organizuojama aktyvi antiemigracinė agitacinė kampanija, lietuviai raginami nevykti į JAV bei kitus kraštus ir likti tėvynėje, o išvykusieji svetur – grįžti į tėvynę. Vienu žymiausių antiemigracinės politikos vykdytojų tapo rašytojas, Lietuvos krikščionių demokratų sąjungos vienas iš kūrėjų Juozas Tumas-Vaižgantas. 1911 m. jis kartu su „Saulės“ draugijos įkūrėju ir pirmininku kunigu Konstantinu Olšausku lankėsi JAV, kur rinko aukas katalikų „Saulės“ gimnazijos rūmams Kaune statyti. Aplankęs dalį lietuvių kolonijų JAV, J. Tumas-Vaižgantas geriau susipažino su sunkia emigrantų padėtimi, o grįžęs į Lietuvą dar aktyviau (tiek spaudoje, tiek skaitydamas paskaitas įvairiose Lietuvos vietose) įsitraukė į antiemigracinę akciją.

J. Tumo-Vaižganto asmenybė yra sulaukusi įvairių mokslo sričių tyrinėtojų dėmesio, išleista ne viena knyga ir mokslo straipsnis, skirtas jo gyvenimo, veiklos, kūrybos analizei. Senosios (dar XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Lietuvą palikusios) lietuvių emigracijos bangos tyrinėtojai savo darbuose fragmentiškai mini J. Tumą-Vaižgantą. Dažniausiai ši pavardė randama analizuojant lietuvių išeivijos teiktą paramą besikuriančiai Lietuvos valstybei ir jos žmonėms: greta įvairių išeivijos organizuotų akcijų bei iš Lietuvos į JAV atvykusių svečių (dažniausiai su tikslu telkti finansinę paramą įvairiems tautiniams darbams Lietuvoje) istoriografijoje minima kun. K. Olšausko ir J. Tumo-Vaižganto 1911 m. kelionė į JAV [41, 49–50; 13, 49; 4, 300–301] ir išeivijoje surinkta finansinė parama „Saulės“ namų statybai. Tautinio judėjimo vadovų (tarp jų ir J. Tumo-Vaižganto) požiūrį į išeivystę savo knygoje trumpai pristatė istorikas Alfonsas Eidintas [13, 48–52]; užuominų bei fragmentiškos informacijos apie J. Tumo-Vaižganto požiūrį į emigraciją galima aptikti lietuvių diasporos istorijos procesus analizuojančioje istoriografijoje [2, 163–164] ar kitų asmenų darbams skirtuose tyrimuose (pvz., kunigo Jono Žiliaus biografijoje [56, 100–101]).

Šiame straipsnyje bandoma plačiau atskleisti J. Tumo-Vaižganto Lietuvoje ir išeivijoje vykdytą antiemigracinę akciją ir jos galimą poveikį Lietuvos bei JAV lietuviams. Straipsnyje pagrindinis dėmesys skiriamas 1911 m. J. Tumo-Vaižganto ir K. Olšausko kelionei į JAV, analizuojama J. Tumo-Vaižganto veikla bei požiūris į emigraciją, jo spaudoje ir susitikimuose su lietuviais skelbtos antiemigracinės agitacijos. Rengiant straipsnį greta istoriografijos naudotasi įvairiais šaltiniais: paties J. Tumo-Vaižganto skelbtais tektais, kurie geriausiai

atspindi jo poziciją bei vykdytą antiemigracinę akciją, taip pat to meto Lietuvos bei išeivijos periodine spauda.

POŽIŪRIS Į EMIGRACIJĄ: DAUGIAU NAUDOS AR „BLĖDIES“

Nors Rusijos imperijoje tuo metu emigracija oficialiai buvo uždrausta (legaliai emigruodavo tik labai nedidelis procentas žmonių), vyko masinė nelegali emigracija. Sąlygos tokiai nelegaliai emigracijai buvo itin palankios: išplitęs agentų tinklas, skatinęs ir organizavęs perėjimą per sieną, gabenimą į JAV ir kitus kraštus, nuolatiniai talkininkai pasienio gyventojai, už užmokestį teikiantys pagalbą kertant Rusijos imperijos sieną, kaimyninių valstybių suinteresuotumas ir didžiulis pelnas Vokietijos, Anglijos laivų linijoms [13, 20–27]. Kylanti emigracijos banga, mažėjantis gyventojų skaičius vis labiau neramino vietos lietuvius. Kunigai buvo raginami stabdyti emigraciją, perkalbėti žmones išpažinties metu, o išvykstančius aprūpinti katalikiška literatūra, kad svetur išvykusieji išlaikytų lietuviškumą ir nenutoltų nuo katalikų tikėjimo. Pradedami leisti įvairūs leidiniai, raginantys neemigruoti, gąsdinantys skaitytojus baisiais kelionės vargais, galimomis nelaimėmis, sunkumais svetimame krašte, sunkiu nežmonišku darbu anglies kasyklose ir pan. [13, 48–50]. „Laimės svetur neįieškokime, nesa jos ten nerasime. Laimė terandasi Lietuvoje, pas mumis pačius“ [57, 9], – skelbė lietuviška spauda, primindama auksinę taisyklę, kad tėvynėje „ir juoda duona gardesnė esanti“ [42, 6]. Ne vienas klausė, ar tikrai verta keliauti į tolimus kraštus, galbūt galima rasti neblogą uždarbį ir Lietuvoje, nes daug kur (ypač žemės ūkyje) trūksta darbo rankų, be to, galima būtų imtis prekybos ar kokių nors amatų: „Daugybė visokių prašalaišių amatininkų ateina pas mus valgytų mūsų duonos, kad tuo tarpu lietuviai gruste grudasi į Ameriką arba kitur, kur nežinodami, ką gero tenai ras ir kaip gyvės. Kad bent mūsų žmonės ant galo susiprastų ir liautųsi daužyties po svetimus pakraščius, tiktai ir jiems patiems naudingiaus būtų“ [1, 3]. Tokių ir panašių straipsnių to meto spaudoje (*Tėvynės sarge*, *Šaltinyje*, *Varpe*, *Viltyje* ir kt.) galima rasti ne vieną.

Visai priešinga pozicija emigracijos atžvilgiu susidarė pačioje išeivijoje. „Tegul mano kaip kas nori apie lietuviszkąją emigraciją, asz vis sakiau ir sakysiu, kad toj atnesza mūsų lietuviszskajai tautai neiszsakytą naudą“, – rašė *Tėvynė* (2). „Nekurie sako, lietuviai neturi Amerikoj ateitės, laikui bebėgant isznyks, susilies su angliszku gaivalu, bet prie sziądieninių prietikių naudą, kurią toj emigracija mums atnesz, Lietuva neužmirsz ant amžiu“ [8, 208; 56, 100]. Patys išeiviai nelaiškė savo padėties tokia beviltiška, kaip skelbė kai kurie lietuvių tautinio judėjimo vadovai Lietuvoje. Užsienyje įsikūrę ir vis labiau prasigyvenę lietuviai kūrė savo verslus, leido spaudą, knygas, statė bažnyčias, kūrė mokyklas, politines, kultūrines draugijas, didžiavosi savo laimėjimais ir netgi kai kada priekaištavo Lietuvos veikėjams už jų neveiklumą. Priešingai, pasigirsdavo balsų, kad esamomis sąlygomis lietuviai (ypač inteligentija) svetimame krašte gali būti naudingesnė ir daugiau padaryti nei likusi Lietuvoje: „<...> nėvienas neprivalo nupeikti patriotiszkumo tų tevynainių, kurie, apleidę Lietuvą, emigruotų į Ameriką. Iszties, Amerikoj jie sziuose laikuose yra naudingesni nei Lietuvoj, o drąsa keliauti į Ameriką, su mislia kad tarnauti lietuvisztės idėjai, butu naujas mus inteligentų pasiszventimas“ [8, 208]. Ilgainiui emigrantai įsitvirtino svetimame krašte, suvokė savo galimybes, igavo didelių kultūrinių, ekonominių galių ir galėjo daryti nemažą kultūrinę, moralinę, politinę, ekonominę įtaką Lietuvos gyvenimui.

(2) *Tėvynė*: literatūros, mokslo ir politikos mėnesinis žurnalas, leistas Susivienijimo lietuvių Amerikoje 1896–1902 m. Plimute ir Pitstone. 1908–2001 m. atnaujinus laikraščio leidybą laikraštis perkeltas į Niujorką. *Tėvynę* redagavo kun. Jonas Žilius, kun. Antanas Kaupas, Vincas Jokubynas ir kt.

Lietuvoje taip pat ryškėjo priešaringa situacija. Viena vertus, tautinio atgimimo lyderiai puikiai suvokė ir pradėjo įvertinti emigracijos galimybes ir galimą paramą Lietuvai. Knygų leidyba bei gabenimas į Lietuvą spaudos draudimo metais, dalyvavimas 1900 m. pasaulinėje parodoje Paryžiuje, įvairios politinės-propagandinės akcijos (nuo protestų dėl Kražių skerdynių iki nepriklausomybės idėjos kėlimo vėlesniais metais) ir, žinoma, nuolatinė Lietuva ir jos gyventojus pasiekianti materialinė parama [9, 54] buvo svarbūs dalykai, kurių negalėjo nematyti tautinio atgimimo lyderiai, dažnai ragindami išeiviją nepamiršti Lietuvos ar patys pasinaudodami išeivijos teikiama materialine, moraline, propagandine-politine parama. Vis dėlto požiūrį į emigracijos naudą dažniau į neigiamą pusę nusverdavo didžiuliai emigracijos teikiami nuostoliai. Šviesuomenė baiminosi, jog tautai pasidalijant į dvi dalis, sveikiausi, drąsiau, stipriausi žmonės išvažiuoja, svetimame krašte palaipsniui asimiliuojasi, išnyksta.

„Išeivybė į užjūrį tikras ir vienatinis mūsų tautos „medijonas“ – kraujaleidis, tautos kūno silpnintojas“ [58, 18], – rašė J. Tumas-Vaižgantas, jungdamasis į antiemigracinę kampaniją savo viešomis paskaitomis, pamokslais bei spausdintu žodžiu. J. Tumas-Vaižgantas susirašinėjo su lietuvių tautinio judėjimo lyderiais Amerikoje, ten dirbusiais kunigais Antanu Kaupu (3), Jonu Žiliumi (Žilinsku) (4), bandė ir juos įtraukti į antiemigracinę agitaciją. 1909 m. jis prašė kunigo A. Kaupo parašyti seriją straipsnių apie Pensilvanijos lietuvių vargus, taip pat supažindinti JAV lietuvius su nebloginėmis gyvenimo sąlygomis Lietuvoje ir raginti grįžti į tėvynę [13, 49]; ne be J. Tumo-Vaižganto iniciatyvos jo redaguojamuose *Tėvynės sargo* ir *Vilties* laikraščių numeriuose pasirodydavo kun. J. Žiliaus apžvalgos apie Amerikos lietuvių gyvenimą, juose nekart užsimenama, kad Amerika nėra toks idealus kraštas, kaip jį išvaizduoja daugelis lietuvių [56, 100–101].

„Jau kelioliką metų atgal visa pasaulė vien džiaugė ir gyrė Ameriką, tai dabar bemaž kone visi pradeda peikti <...> iszpuola mums atkreipti tautieciui atidą, juog musizkiems iszeiviams nelabai bevyksta Naujame Sviete <...>. Dėl to terp mūsų yra daug griaudingai vaituojanczių ir iszmetinėjanczių sau: kam man buvo važiuoti į szitą žemę? Ko man trūko savo tėvynėje? Turėjau savo laukus, namus, kitiems galėjau duoti uždarbį, o dabar patsai turiu jieszkoti ir dar negaliu gauti! Daug grįžo į gimtinę savo vietą, dar daugiau grįžtų, kad kasztą turėtų“ [3, 25].

„Europiečiai yra pripratę Ameriką skaityti už idealizkesnę krasztą, nekaip jis isz tikrujų yra. Szalis pabaigtos lygybės, neapribotos liuosybės, augsztos kultūros, drąsių užmanymų, stebėtinų iszradimų ir t. t. – tai Amerika akyse gyventojų Senojo Svieto. Tuotarpu žemė, kurią Kolumbas atrado, o žmonės praminė Naujuoju Svietu, yra, po teisybe, tiktai krasztas žemai stovinczių mokslainių, visogalingo intereso (bisiness'o), įvairiausių lenktynių, augszto ekszentriszkumo, begėdiszkos apgavystės (humbugh'o), pasirėmusio ant milžiniškos reklamos (garsinamos)“ [3, 25–26].

Tokie ir panašūs argumentai neretai būdavo pridedami prie spaudoje spausdinamų korespondencijų apie Amerikos lietuvių gyvenimą, o kun. J. Žiliui pernelyg gražiai aprašant Amerikos lietuvių gyvenimą ir bandant ieškoti teigiamų emigracijos pasekmių,

(3) Antanas Kaupas (1870–1913) – kunigas, žymus JAV lietuvių visuomenės veikėjas, nuo 1892 m. gyvenęs JAV, dirbęs Vilkes-Bare, Skrantono, Pitstono lietuvių parapijose, bendradarbiavęs lietuvių spaudoje.

(4) Jonas Žilius (Žilinskas) (1870–1932) – kunigas, rašytojas, pirmasis Amerikos lietuvių istorijos autorius, visuomenininkas, 1893–1908, 1916–1921 m. gyvenęs ir dirbęs JAV lietuvių parapijose, *Tėvynės* laikraščio redaktorius.

J. Tumas-Vaižgantas pridėjo priedą: „Gerb. Autoriaus nuomone, iš emigracijos pačiai Lietuvai esą daugiau naudos nekaip blėdies. Mes gi manome, kad tuo tarpu negalima taip tvirtinti. Labai net gali būti, kad daugiau yra blėdies“ [16, 3].

Vis aiškiau formavosi nuomonė, kad kylančios emigracijos bangos neįmanoma sustabdyti paprastu moralizavimu, barimu, gąsdinimu ar raginimu likti Lietuvoje. „Geri tai norai – bet barimu nesuturėsi tos „mados“ palikus savo kraštą, kitur duonos ieškoti. Bėgimas iš tėvynės (emigracija), tai ne mažo vaiko neišmintingas noras, kurį subaręs gali nutildyti. Be priežasties žmogus neapleis savo tėvynės, savo prigimto kiemelio, teip kaip paukštėlis savo lizdelio <...>. Užtverk aukštą ir labai aukštą tvorą, nesulaikysi paukščių tarp tų tvorų, jei bent žąsis vištas ar kitas tokias: teip nesulaikysi nuo bėgio svetur barimu ir kietais įstatymais žmonių, kurių tvirtas noras, kaip galingi sparnai, aukščiau užsikelia už visas kliūtis, suturinčias per prievartą tėvynėje“ [21, 21, 23]. Daug svarbiau buvo suprasti ir kiek įmanoma pašalinti pagrindines emigracijos priežastis, skatinusias lietuvius ieškoti geresnio gyvenimo svetimuose kraštuose.

J. Tumas-Vaižgantas buvo vienas iš tautinio judėjimų vadų, gana anksti suvokęs lietuvių emigracijos mastą, priežastis ir galimą poveikį Lietuvai. Jis bandė ieškoti būdų, kaip kiek įmanoma sumažinti emigracijos teikiamą nuostolį. Puikiai suvokdamas, kad Carinės Rusijos vyriausybės suvaržymai, pvz., dėl dokumentų išdavimo, emigracijos nesumažino ir nesumažins, nes „jokia pajėga nesulaiko upės tekėjimo: užtvenksi – tik labiau patvįs ir per viršų ar apačia prasimuš“ [58, 24], siūlė priešingai – palengvinti pasų išdavimą, kad kuo daugiau žmonių galėtų legaliai kirsti sieną ir būtų apsaugoti nuo pavojų ir bereikalingų išlaidų vedliams, agentams bei įvairiems apgavikams, besinaudojantiems žmonių nelaime. Kitas J. Tumo-Vaižganto siūlymas – vietoje emigracijos rinktis trumpalaikę sezoninę migraciją į kaimyninius kraštus. „Pagalvokite, pasvarstykite, ko gaunama kitur, ir ar negali to pat gauti arčiau, nepadedant galvos, neišeikvojant sveikatos, nenutraukiant giminystės ryšių!“, – rašė jis [58, 93]. Išvykus į JAV nutrūksta ryšiai su Lietuva, lietuviai nutautėja ir vis rečiau grįžta į tėvynę. Dėl to J. Tumas-Vaižgantas savo tekstuose bandė atkreipti lietuvių dėmesį į kaimyninius kraštus, pirmiausia į Vokietiją, – joje taip pat trūksta darbo jėgos, ypač žemės ūkyje, be to, Vokietija visai šalia Lietuvos, galima bet kada sugrįžti.

„Taigi labai metas pradėti aplinkui dairyties, begu tik negalima rasti lengvesnio, patogesnio ir naudingesnio darbo kame nors arčiau. Šitai mes esame patyrę vieną vietą – Vokiečių žemę. Šitą uždarbio vietą prašome įsidėmėti; kas eis į užsienius, pirma tegu išsiteirauja ir pats ištiria, begu tik verta taip toli važiuoti, į pat Ameriką; begu tik negeriau, čia kaimynystėje apsisitjus, pasidarbuoti pusvienuolikos mėnesių, o pusantram mėnesiui sugrįžti atgal į tėvynę jos oru atsigausti <...>. Pagalvokite lietuviai darbininkai. Čia mažesnis pelnas, ale nereikia kelionei išleisti, ale galima pramokti išmintingo ūkininkavimo ar daugelio kitų kultūrinių dalykų. O kas svarbiausia, visi darbininkai grįžta namo, niekas nesusižeidžia ir neišnyksta“ [10, 1].

Gyvenimo sąlygoms priverstus dalį lietuvių palikti Lietuvą ir rinktis emigranto kelią, J. Tumui-Vaižgantui rūpėjo, kad išeiviai svetimuose kraštuose neišnyktų, nenutoltų nuo lietuvių, nepamirštų Lietuvos.

KELIONĖ Į „MEFISTOFELIO VIEŠPATIJĄ“

Ameriką, į kurią XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje traukė didžiausi emigrantų srautai, J. Tumas-Vaižgantas vadino tikra „Mefistofelio viešpatija“ – šalimi, kur viską „aukso stabas valdo“, ir „tasai prakeiktas Liuciferio padaras – pinigas suteršia visa, net ir tai, kas kyla iš

gryniausios širdies, nekalčiausių jausmų ir ketinimų“ [58, 12]. Ne kartą jis ragino lietuvius nepasitikėti ta „turtų, šviesos ir laisvės šalimi“, kur nėra taip gerai, kaip pasakojama, kur viskas grindžiama materializmu, nesirūpinama žmonių dvasia ir laisve.

Netikėtai pačiam J. Tumui-Vaižgantui teko galimybė iš arčiau susipažinti su emigracija, patirti, kas yra Amerika ir kaip ten sekasi lietuviams. Susiklostė gana dviprasmiška situacija: viena vertus, visuomenėje gana ryškiai matomas J. Tumo-Vaižganto neigiamas požiūris į emigraciją, ypač nukreiptas prieš lietuvių vykimą į JAV, kita vertus, toje pačioje kritikuojamose Amerikos lietuvių bendruomenėje bandoma ieškoti finansinės paramos. Tačiau kvietimas prisidėti prie svarbaus lietuvių švietimo reikalo ir „Saulės“ gimnazijos Kaune statybos buvo, kaip jis pats rašė, lyg pačios tėvynės prašymas, reikalavimas, kuriam jis negalėjo atsakyti. 1911 m. jis kartu su Kauno karmelitų parapijos klebonu, „Saulės“ draugijos įkūrėju ir nuolatinio pirmininku kun. K. Olšausku išsiruošė į JAV rinkti aukų katalikų „Saulės“ gimnazijos rūmams Kaune statyti ir „kai kuriuos brolius išėivius Amerikoje apkalėdoti“ [58, 11–12].

J. Tumas-Vaižgantas ir K. Olšauskas JAV praleido beveik tris mėnesius, t. y. 90 dienų (nuo liepos 19 iki spalio 17 d.) [27, 7], daugiausia laiko (27 dienas) išbuvo Čikagoje, taip pat aplankė didžiausias lietuvių kolonijas Iliojaus, Mičigano, Ohajo, Pensilvanijos, Niujorko ir kt. valstijose. Čikagos *Lietuvoje*, *Drauge* ir kitoje išėivijos spaudoje pasirodė trumpa informacija apie svečių iš Lietuvos vizitus įvairiuose miestuose. Kelionės metu vyko susitikimai su vietos lietuviais, buvo rengiamos paskaitos, bažnyčiose sakomi pamokslai, svečiai dalyvaudavo įvairių draugijų susirinkimuose, taip pat buvo organizuotos ekskursijos po apylinkes, kur daug „žmonių regėta, kiek iš jų gera ir bloga girdėta“ [58, 75].

Amerikos lietuviai svečius sutiko gana svetingai. Viena vertus, spaudoje jau buvo pasirodžiusios žinutės apie „Saulės“ draugijos veiklą ir planuojamus Kaune statyti „Saulės“ namus [26, 2], ir patys svečiai buvo gerai išėivijoje žinomi lietuvių tautinio atgimimo lyderiai. Nieko keisto, kad į susitikimus su J. Tumu-Vaižgantu ir K. Olšausku neretai susirinkdavo pilnos salės žmonių pasiklausyti „tokias naudingas ir pamokinančias prakalbas“, kurių išėivijoje stingant inteligentijos retai kada galima buvo išgirsti [11, 3]: „Čikagos lietuviai labai apsidžiaugė apsilankymu taip garsių vyrų, savo tautiečių, karštų patriotų, visuomenės veikėjų, tikėdamiesi išgirsti ne vieną gerą, meilų, pamokinantį žodį apie tėvynę, jos padėjimą, brolių-seserų tenai pasilikusiųjų vargus, jų klotį ir nepasivedimus, tikėdamiesi pastiprinimo tėviniškos dvasios ir paskatinimo prie vienybės, susipratimo ir t. t.“ [23, 4]. Susitikimuose su vietos lietuviais kun. K. Olšauskas dažniausiai kalbėdavo apie „Saulės“ namų statybą, tokios lietuviškos mokyklos reikalingumą, būtinybę lavinti bei šviesti Lietuvos žmones, nes nuo to „prigulės mūsų laimė ir Tėvynės ateitis“ [39, 3]. Kun. J. Tumas-Vaižgantas savo prakalbose ne kartą pasakojo apie vargingą padėtį Lietuvoje ir dėl to kylančią emigraciją, ragino Amerikos lietuvius nepamiršti tėvynės ir jai pagelbėti, kaip daro kitos tautos, nes „jei turėsime meilę Lietuvos, atgaivinsime taip, kaip šiandien atgaivinėja airiai savo Irlandiją ir graikai Graikiją“ [39, 3].

Renkant lėšas „Saulės“ namų statybai atvykusiems svečiams į pagalbą daugiausia atėidavo Amerikoje dirbę kunigai, rengdavę susitikimus su vietos bendruomene, taip pat nemažai prisidėję savomis aukomis. Kai kuriose kolonijose svečių sutikimas pavidavo dideliu šventiniu vakaru su vietinių chorų koncertais, vaikų vaidinimais, muzika, eilėmis ir dainomis [39, 3], taip siekiant kuo daugiau žmonių privilioti bei aukų surinkti. Aukos plaukė gana gausiai: vienos kolonijose pavykdavo surinkti tik apie 60 dolerių [25, 3], kitur – keletą šimtų, o Filadelfijoje surinkta net per tūkstantį dolerių [32, 5]. „Matyti iš to, kad amerikiečiai

lietuviai nėra dar labai atšalę tėvynės meilėje, kad atjaučia tėvynės reikalus, apšvietos stoką, tatai aukauja „Saulei“ kas kiek gali“ [23, 4], – džiaugėsi Čikagos lietuvių spauda.

Nors katalikiškas *Draugas* džiaugėsi, kad „svečių-nebuvėlių vardai skamba po visą Chicago it varpas, priimami visų su didžiausiu entuziazmu“ [23, 4], J. Tumą-Vaižgantą ir K. Olšauską išeiviai sutiko įvairiai – kai kuriose vietose netrūko nepatenkintų, bandančių „nemandagiais kuždėjimais“, „mušdami kojomis į grindis“ ar net išeidami iš salės sutrukdyti svečių prakalbas [60, 2]. Netrūko priešininkų, pirmiausia tarp lietuvių socialistų, nepatenkintų kunigų pastangomis išnaudoti paprastus darbo žmones ir ištraukti jų sunkiai uždirbtus dolerius. Jie ragino neaukoti pinigų bažnytinėms, po „ilgaskvernių“ (t. y. kunigų) priežiūra esančioms mokyklos, geriau pasirūpinti duoti žmonėms „bešališko mokslo“, nepriklausomo nei nuo kunigijos, nei nuo maskolių valdžios [28, 4]. Ne visada pritarimą reikė ir katalikiškos srovės atstovai. Pavyzdžiui, užteko svečiams sudalyvauti Čikagos „laisvamanių“, „pirmievių“ bei „socialistų“ suorganizuotame 1911 m. liepos 27 d. susitikime „Grand Pacific“ viešbutyje, kai katalikiškos srovės atstovų šis žingsnis buvo įvertintas kaip „pataikavimas laisvamaniams“. Kliuvo ir pačiam J. Tumui-Vaižgantui, kurio kalbos apie visų lietuvių (nesvarbu kokių pažiūrų bebūtų) pareigą rūpintis ir pagelbėti tėvynei, tautiškumo iškėlimas į pirmą ir svarbiausią vietą buvo įvertintas kaip „netaktiškas elgesys“ [23, 5]. „Kitą sykį nenorint galima atsirasti tarp laisvamanių, socialistų, bedievių ir kitokios rūšies asmenų, klaidžiojančių šunkeliais ir tos aplinkybės be liuosos valios gali priversti pataikauti jiems, pripažinti jų teorijas ir net sykiu per nekuri laiką su jaisiais veikti“ [23, 5], – rašė *Draugo* korespondentas. Iš renginio aprašymo spaudoje susidaro įspūdis, kad jame dalyvavo įvairūs žmonės, ne tik renginio iniciatoriai, kairiųjų sparno „Lietuvių Ratelio“ nariai, bet ir vietinė inteligentija („verteiviai, daktarai, advokatai“), buvo kviesti ir kunigai, iš kurių atvyko tik kun. Ambrozaitis. Kaip pažymėjo vienas iš susitikimo organizatorių, „susijimas esąs labai margas, pradedant nuo raudoniausio, karščiausio „ciciliko“, iki juodo ilgaskvernio „atžagareivio“, nuo dešiniausio, iki kairiausio“ [23, 5]. Visus susirinkusius, rodos, vienijo vienas tikslas – bendras darbas tėvynės labui. Tačiau tuoj po renginio spaudoje pasirodė nuomonės, kad tokios vienybės ir bendro darbo išeivijoje nėra ir negali būti. „Nesuprantu, koku būdu galima bendrai dirbti ant tautininkiško dirvono tėvynės labui, jeigu mus visus skiria nuomonė. Kiekvienos partijos bei partijėlės nuomonė apie tėvynę yra kitokia, tėvynės reikalus kitaip supranta ir savaip kiekviena nori juosius aprūpinti. Katalikas apie tėvynę ir tėvynės reiklus supratimą turi tokį, bedievis arba socialistas kitokį, anarchistas dar kitokį; na, tai kaip dabar bus“, – klausė vienas korespondentas ir pabrėžė – „męs nenorime vien tiktai Lietuvos, bet mėš norime Katalikiškos, tikinčios Lietuvos <...>. Męs norime bendrai veikti ne tiktai Kristaus vynuogyne, bet sykiu ir ant tėvynainiško dirvono vien su taisiais, kurie jau yra vienodų su mumis pažiūrų, vienokios su mumis nuomonės apie tėvynės reikalus, taip jau apie josios esenciją“ [23, 5].

Vartant išeivijos spaudos puslapius galima pastebėti šį ryškų ideologinį prieštaravimą, nuolatinis ideologinius karus tarp katalikų, socialistų ir tautininkų. J. Tumo-Vaižganto ir K. Olšausko vizitas pasirodė besanti puiki proga ne tiek svarstyti išeivijai ar Lietuvai svarbius dalykus, kiek į viešumą iškelti ideologinius ginčus: katalikiškam *Draugui* kritikuoti ne tik socialistų *Keleivį*, bet ir tautininkų leistą *Lietuvą* ar *Vienybę lietuvininkų* [45, 4], kurie ne visada palankiai atsiliėpė apie svečių vizitą ar išreiškė kokias nors abejones dėl katalikiškos mokyklos statymo, o priešingai pusei, t. y. kairiesiems ir socialistams, – priekaištauti dėl katalikybės brukimo ir kunigų renkamų aukų. Priešininkai bandė pasityčioti net pasitelkę sceną: 1912 m. Čikagoje socialistų dramos būrelis rodė vaidinimą „Svečiai iš Lietuvos“,

kuriame du kunigai kaulija aukų tautiniam judėjimui, o iš tikro – bažnyčiai ir carui, ir kaip jiems klūpodami pinigais neša katalikai ir tautininkai [41, 49]. Nepasitenkinimo ir priešiskumo būta nemažai, katalikiškai spaudai ne kartą teko ginti svečius, kad jie tikrai renką aukas ne sau, o „Saulės“ namams, kad jie nėra suspenduoti kunigai, rusų apmokami šnipai ir pan. [44, 4; 53, 5; 46, 4; 22, 5; 47, 4; 49, 4]. Net ir pačiam J. Tumui-Vaižgantui teko aiškinti, kad „Saulės“ mokyklos nėra katalikiškos, bet „grynai svietiškos“ [28, 4–5], ar ginti kun. K. Olšauską nuo įvairių gandų bei šmeižtų [31, 4–5]. Norėdami kuo plačiau informuoti išeivijos visuomenę apie savo kelionę, kun. J. Tumas-Vaižgantas ir K. Olšauskas spaudoje pradėjo skelbti „Saulininkų apyskaitą“, kurioje buvo nurodomos aplankytos vietos ir ten surinktos lėšos, išvardyti stambiausi aukotojai ir paaukotos sumos [32; 33; 34].

Nepaisant gana priešaringo sutikimo, svečių kelionė buvo sėkminga. Iš viso Amerikoje jiems pavyko surinkti apie 19 tūkst. dolerių: „Saulės“ namams surinkta 171 000 dolerių ir 60 centų [18, 2]; taip pat aukota kitiems reikalams, pvz., 2 000 rublių stipendijai įsteigti (aukštuosius mokslus einančiam) pinigais davė Vusterio klebonas Bukaveckas [18, 2]. Daugiausia aukojo paprasti žmonės – po 1, 2, 3, 5, 10 dolerių, kai kas net davė 25 dolerius, pinigais dėjo ne tik darbininkai, bet ir inteligentai, verslininkai, ypač kunigai (aukoję po 100–500 dol.). Nors aukų buvo surinkta mažiau, nei tikėtasi važiuojant į Ameriką, išeivija didžiąsiai suaukojusi net trečdalį visų „Saulės“ namams reikalingų pinigų [54, 4].

„Mes buvome nuvažiavę prakalbų kalbėtų, agituotų, kad broliai išeiviai grįžtų atgal, kad imtųsi pramonės, pirklybos, amatų, ūkininkavimo, dvarų parčialavimo; kad dėtųsi pinigais ir agentais į „Viliją“, kad savo sutaupytus kapitalus laikytų lietuvių kredito bendrovėse; kad šelptų „senojo krašto“ – Lietuvos mokyklas, ypač „Saulę“ ir jos mokytojų seminariją. Vienu žodžiu sakant, stengėmės nuo Amerikos atitraukti į Lietuvą žmones ir kapitalus“, – apie savo kelionę rašė J. Tumas-Vaižgantas [58, 181]. Įdomu, kad ideologiškai susiskaldžiusioje išeivijos spaudoje beveik nebuvo atgarsių ar kokių diskusijų apie svečių sakytas prakalbas. Iš likusių trumpų korespondencijų spaudoje galima susidaryti įspūdį, kad susirinkusi publika dažnai džiaugėsi, kad tokių puikių kalbėtojų ir gražesnių prakalbų jiems dar netekę girdėti [7, 2; 37, 2]. Pasakojama, kaip kalbėtojai bandė sužadinti išeiviams meilę tėvynei, ragino neužmiršti Lietuvos, grįžti į tėvynę, nes „ir Lietuvoj galima padaryti Ameriką, <...> tik ten reikia mokslo, reikia mokyklų, o tam reikalingi pinigai“ [14, 3], kalbėjo apie reikalingumą pramonės Lietuvoje, ragino išeivius savo „amerikoniškų“ dolerių nelaikyti amerikietiškuose bankuose, bet pervesti į Lietuvą „ant praplatinimo pramonijos Lietuvoje“ [36, 2]. Žinoma, po svečių kalbų galėjo likti ir nepatenkintų klausytojų, ne visiems galėjo patikti kunigo J. Tumo-Vaižganto vaizdingi pasakojimai apie lietuvių tamsybę, nešvarumą, pažangos stoką [48, 4]. Ne vienam Amerikos lietuviui „užgavo jausmo gįslelę“ ir buvo skaudūs, nors gal ir nemaža dalimi teisingi, J. Tumo-Vaižganto žodžiai apie juos: „Pervaziavome apie trisdešimtis lietuviškų parapijų Amerikoje, mažai ką gero matėme, daugiausiai girtuokliavimą, ir t. t. o skaitančių naudingas kningas bei laikraščius nedaug“ [24, 2]; „Ne vienas jūsų <...> toli už didmario užmirštyje palikote pačią su vaikučiais, senus tėvelius arba mažus ir ligotus darbininkus, kad jie ten ūkį pakeltų, patįs manydami daug pinigų uždirbti Amerikoje. Bet kas iš to, kad daugumas jūsų esate vergai gaspadinės ir štoro: parėjote su pėde, apsimokėjote skolas ir vėl gyvenate bargu, o skolas motinai tėvynei, kuriai išvažiuodami iš namų padarėte nuostolį, atmokėt nėra kuo“ [60, 2]. „Vadinasi pabariau“, – rašė vėliau J. Tumas-Vaižgantas, tačiau, pasak jo, už tokius aštirus žodžius niekas nesupyko, tik prašė išklausti ir kitos pusės – kad emigrantai nepamiršta tėvynės ir ten likusių savųjų, tik dėl sunkaus gyvenimo, neturto taip elgiasi [58, 132–135]. Galbūt dėl tokių svečių kalbų bei pamokymų lietuvių

kolonijos J. Tumą-Vaižgantą ir K. Olšauską ne tik sutiko, bet ir išlydėjo nevienodai: vienur į padanges kėlė, kitur piktinosi ar net žemino.

Vis dėlto nepaisant įvairių, gal ir ne visiems Amerikos lietuviams patikusių, svečių kalbų ir agitacijų, išėivija gana dosniai aukojo savo sunkiai uždirbtus dolerius „Saulės“ namų statybai. Kelionės metu surinktos gausios aukos, rodos, nelabai derėjo su paties J. Tumo-Vaižganto antiemigracine agitacija ir viešai skelbiamu neigiamu požiūriu į JAV lietuvius. Turbūt dėl to vėliau pasakodamas apie kelionės rezultatus jis ne kartą bandė pabrėžti, kad gausiai surinktos aukos dar nerodo gero JAV lietuvių gyvenimo ir jų turtingumo, nes „kai tūkstančiai meta nors po centą-antrą, lengvai susidaro gera krūva, kuri bet gi nereikš centininkų-aukotojų pasiturėjimą, tik gerą jų valią“ [58, 204]. Pasakomis, ne realybe, jis vadino ir lietuvių įsivaizdavimą apie galimybes susikrauti turtus Amerikoje: nors yra Amerikoje turtingų žmonių, paprastiesiems darbininkams jei ir pasiseka, tai tik labai nedaug uždirbti ir sutaupyti, niekur pasaulyje nėra tiek skurdžių ir neturtingų žmonių [58, 106–107], o net trys ketvirčiai išėivių Amerikoje per mėnesį negali „nei vieno dollar atidėti“, o ką jau bekalbėti apie galimybes susitaupyti pinigų skoloms apmokėti, būstui išlaikyti, žmonai ir vaikams išmaitinti [58, 134–135]. Vis dėlto susidaro įspūdis, kad po kelionės į JAV keičiasi ne tiek J. Tumo-Vaižganto požiūris ir pačią emigraciją, kiek į JAV lietuvius ir jų galimybes padėti Lietuvai. Vis dažniau jis kalbėjo apie lietuvių emigrantų skolą Lietuvai, jų pareigą „atsiteisti tėvynei“ už emigracijos padarytą žalą. Tai, anot jo, emigrantai galėtų padaryti dviem būdais: pabuvę svetimam krašte sugrįžti atgal į tėvynę ir nuolatiniu rūpesčiu Lietuva, šelpimu bei visokeriopos paramos teikimu [58, 81].

Į LIETUVĄ SUGRĮŽUS

Viltyje jau nuo 1911 m. liepos mėnesio pradėdami spausdinti J. Tumo-Vaižganto straipsniai-laiškai „Iš kelionės į Ameriką“ [30, 1–2], vėliau išleisti atskira knyga. Iš JAV sugrįžęs J. Tumas-Vaižgantas toliau tęsė savo antiemigracines agitacijas: „Kaip Amerikoje atvirai agitavau prieš mūsų brolių tūnoją ten ir visokiais būdais kursčiau grįžti namo, taip ir namie, Lietuvoje, atvirai agituojau prieš ėimą į Ameriką ar kur kitur tuo laiku, kada žydai baigia gulti ant mūsų prekybos ir pramonijos, amatus užvaldo atėjūnai, o žemę vyriausybės bankas išparduoda taip pat svetimtaučiams“ [58, 201]. Gavęs Kauno gubernatoriaus leidimą skaityti „nemokamas paskaitas apie lietuvių išėivybę ir jos kenksmingumą patiems išėiviams“ [29, 1], J. Tumas-Vaižgantas pradėjo organizuoti tokias paskaitas įvairiose Lietuvos vietose. 1911 m. pabaigoje – 1912 m. pradžioje jis aplankė ne vieną miestelį, kur gausiai susirinkusiems gyventojams kalbėjo apie emigracijos gerąsias ir ypač blogąsias puses. Kelionių ir prakalbų geografija buvo gana plati: J. Tumas-Vaižgantas lankėsi Kauno, Vilniaus, Suvalkų gubernijos miesteliuose, nukeliavo netgi iki Kuršo gubernijos (5), skaitė prakalbas Liepojoje, Rygoje, Peterburge. Jis pats skaičiavo, kad iš viso tiek Laižuvos parapijoje, tiek kitose vietose pasakė 31 prakalbą [58, 201]. Susirinkusiems žmonėms jis vaizdina, „ne iš rašto, bet atmintinai, tai apie vienus, tai apie kitus dalykus, kuriuos teko pasergėti mūsų išėivių buityje“ pasakodavo apie sunkų lietuvių emigrantų gyvenimą Amerikoje.

- (5) J. Tumas-Vaižgantas paskaitas skaitė Kauno gubernijoje: Šiauliuose, Joniškėje, Radviliškėje, Lygumuose, Kuršėnuose, Mažeikiuose, Viekšniuose, Laižuvoje (Šiaulių apskritis), Kaune, Rumšiškėse, Pernaravoje, Jonavoje, Betygaloje, Ariogaloje (Kauno apskritis), Panevėžyje, Vabalninke, Biržuose (Panevėžio apskritis), Debeikiuose, Utenoje, Anykščiuose, Svėdasuose (Ukmergės apskritis), Raseiniuose, Skaudvilėje (Raseinių apskritis), Rokiškėje, Rageliuose (Ežerėnų apskritis); Vilniaus gubernijoje: Vilniuje; Suvalkų gubernijoje: Marijampolėje ir Seinuose; Kuršo gubernijoje: Liepojoje, Rygoje, Peterburge [19, 2].

„Visas įspūdis toks: nėra ko eiti į Ameriką, nes ir ten vargas, tautai neatlyginama skriauda, velyk jau čia daryties Ameriką, kimbant į amatus, pramoniją, čia pat uždarbio ir duonos ieškoties, kaip kad svetimtaučiai ieško ir atranda mūsų Lietuvoje“, – pakomentavo tokios paskaitos Kaune klausytojas [43, 2].

Bandydamas sulaukyti lietuvių nuo emigracijos J. Tumas-Vaižgantas į pagalbą dažnai pasitelkdavo argumentus, paremtus matematiniais skaičiavimais ir paprasta logika. Pavyzdžiui, grįžęs į Laižuvos parapiją (Šiaulių apskrityje) pabandė patyrinti Laižuvos emigrantus: suskaičiuoti, kiek žmonių iš Laižuvos parapijos yra išvažiavę, kiek išsivežę pinigų, kiek per tuos gyvenimo metus Amerikoje atsuntę pinigų į Lietuvą, kiek galėjo svetur užsidirbti [58, 18]. Skaičiavimai nebuvo džiuginantys – laimę JAV surado tik kas dešimtas laižuviškis (6), o panašią sumą pinigų, anot J. Tumo-Vaižganto, galima būtų nesunkiai uždirbti vietos fabrikuose, neverta vykti taip toli už jūrų marių.

Sudėjęs visas savo skaitytas prakalbas J. Tumas-Vaižgantas 1912 m. išleido knygą *Ten gera, kur mūsų nėra, arba neapleiskime Tėvynės*, kurioje labai vaizdingai aprašė kelionę (nuo dokumentų gavimo, kelionės per Vokietiją į Ameriką iki Pensilvanijos), lietuvių gyvenimo ir darbo sąlygas, galimybes šioje „laisvės, laimės, pinigų šalyje“ užsidirbti, susirasti laimę, apšvietą ir laisvę. Geras oratorius bei rašytojas vengė itin atviros neigiamos agitacijos, vietoje to pasitelkdavo pavienius pavyzdžius apie sunkų Amerikos lietuvių gyvenimą ar paprastą matematinį skaičiavimą: kiek lietuviui uždirba, kiek išleidžia pragyvenimui (kuris ten brangesnis nei Lietuvoje), kiek nuostolių neša streikai, mirtys, ligos ir nelaimės, kiek pavyksta sutaupyti, išleisti pramogoms ar išsiųsti Lietuvoje likusiems artimiesiems. „<...> žinokite, jog ir Amerikoje ne pienu upės plaukia, ne medaus krantai, ne dešrų tvoros ir ne sūriais stogai nukloti. Ypač gi nedubeltuokite jūsų vaikų uždarbio, kol tie uždariai tebėra tenai, už jūrių-marių, nes jie susidubeltuoa tik čia pas mus“, – aiškino jis lietuviams [58, 120].

J. Tumas-Vaižgantas iškėlė ir aktualias lietuviams problemas: JAV reikia specialistų, galinčių ir mokančių dirbti pramonės įmonėse, be to, ten didelė įvairių tautybių darbininkų pasiūla bei konkurencija. O lietuviui emigrantui neturi jokio išsilavinimo ir patirties, nemoka nieko, tik žemę dirbti, dėl to atvykę į JAV gauna tik menkai apmokamus, juodžiausius darbus [58, 107]. Žinoma, nevengė J. Tumas-Vaižgantas papasakoti ir apie lietuvių Amerikoje „nedorystes“, kurios aprašytos itin vaizdingai – plintanti laisvamanybė, bedievystė, masinė girtuoklystė, šeimų nesantarvė, netgi lietuvių bylinėjimasis, kuris kenkia visai lietuvių bendruomenei. O kur dar nutautėjimo procesas, kuris, anot J. Tumo-Vaižganto, plinta per mokyklas (7) ir net bažnyčias: „<...> lietuvių vaikučiai tampa, ką bežiūrint, per dveitą-trejetą metų tikrų-tikriausiais angliukais, nebegalinčiais beištarti nei savo gimtųjų žodelių, nepakalbančių lietuviškai nei tėve mūsų, nebesusišnekančių nei su savo tėvais, vos tik vakaro metu tesugrįžtančiais į savo šeimynas iš sunkių darbų <...>. Taip jau pirmoji mūsų išeivių karta yra Lietuvai žuvusi. Taip per Amerikos pradinės mokyklas išeiviai ne šviesos laimėja, bet savo vaikus pralaimėja“ [58, 159].

- (6) J. Tumas-Vaižgantas surinko duomenis apie 100 į JAV išvažiavusių laižuviškių. Anot jo, visi išvažiavę prieš 1–12 metų, drauge Amerikoje išbuvę 490 metų (kiekvienas vidutiniškai po 5 metus). Jie iš Laižuvos parapijos išvežė 12 220 rublių (kiekvienas – vidutiniškai po 122 rub.). Per tuos 490 metų išeiviai atsuntė 13 973 rublius, t. y. gryno pelno parapija gavo 1 753 rub. (po 3 rub. 50 kap. iš kiekvieno išeivio). Tačiau pinigus siuntė ne visi, o siuntusieji taip pat atsuntė skirtingai: per 1 000 rub. atsuntė tik 5 laižuviškiai, dar penki atsuntė nuo 300 iki 600 rublių, 45 išeiviai per visą tą laiką atsuntė tik 3 703 rub., t. y. kiekvienas vidutiniškai po 82 rub. – mažiau, nei išvežė iš Lietuvos.
- (7) Lietuviškų parapijų mokyklų Amerikoje nedaug ir tų pačių lietuvių nepajėgia išlaikyti, trūksta mokytojų, dėl to vaikus moko vienuolės, dažniausiai ne lietuvės, bet airės ar prancūzės.

J. Tumas-Vaižgantas niekad neslėpė, priešingai, visuomet atvirai kalbėjo, kad visų šių jo prakalbų ir tekstų tikslas yra agitacija prieš emigraciją į Ameriką; siekis, kad žmonės neišvyktų, o jei jau ruošiasi – kelis kartus viską gerai apmąstytų ir tik „po daug sykių viską persvarstę, išdrįstų tėvynę apleisti ir į svetimą kraštą bėgti vėjų gaudytų“ [58, 94]. Dėl to jis įvairiais argumentais įrodinėjo, kad lietuvis emigracijoje, net jei jam pavyksta (o pavyksta tik mažai daliai) praturtėti finansiškai, tikrai nepraturtėja dvasiškai, emigracija skurdina Lietuvą ir pačius svetur išvykusius lietuvius, o išėivių siunčiami namo pinigai nuostolių neatlygina. „Tokį darbą skaitau patrijotišku, doru, laikui tinkamu; tad jokios baimės nejaučiu, nei teisintis neskaitau reikalingu, kad šis bei tas teikiasi su tuo mano veikimu nesutikti“, – kalbėjo jis pabrėždamas, kad ne tik agitacija prieš emigraciją, bet ir geresnis lietuvių supažindinimas su gyvenimu emigracijoje ir ten patiriamais sunkumais turėtų būti lietuvių inteligentijos misija [58, 201]. „Susipratusiųjų, šviesiųjų pilečių pareiga tamsesniems savo broliams laiku aiškinti, kad nevisur, nevisuomet ir ne visiems svetur gera, kad ir ta dalis gerumo, kurią galima kitur rasti, perbrangiai atsieina, kad savo krašte ar artimesnėje kaimynijoje, jei vieno ko stingi, tai kitu kuo gali nusiraminti <...>. Ypač gi svarbu, mačys-nemačys, ant visų kelių ir kryžkelių atsistoti ir didžiu balsu šaukti – mokyti apie sąlygas svetimuose jiems nežinomuosiuose kraštuose, apie tuos pavojumus ir trūkumus, kurių ištolo emigrantai neatspėja, bet jų yra gana“ [58, 93].

KIEK TURĖJO ĮTAKOS TOKIA JUOZO TUMO-VAIŽGANTO ANTIEMIGRACINĒ AGITACIJA?

Per tris mėnesius, praleistus JAV, kun. J. Tumas-Vaižgantas ir K. Olšauskas aplankė 55 žymesnes lietuvių kolonijas, įvairiose salėse bei bažnyčiose pasakė daugiau kaip 150 prakalbų [27, 7], kurių klausėsi apie 75 tūkst. darbininkų [58, 144]. „Kokią įtakmę padarėme, spręš patįs Amerikos laikraščiai. Jaučiamės, tačiau, kad nebuvo Amerikoje vien tik kolektoriai“, – kalbėjo iš Amerikos išvažiuodami svečiai [27, 7]. Kokią įtaką galėjo turėti jų vizitas ir agitacijos Amerikos lietuviams? Greičiausiai jei ir turėjo, tai labai nedidelę. Pats J. Tumas-Vaižgantas mini, kad atsiliepiamų iš JAV lietuvių būta (pvz., viena moteris piktinosi, kad jis taip blogai rašė apie moteris, nupiešė jas dykaduones ir girtuokles, nors jų toks sunkus gyvenimas), bet nebuvo kaltinimų, kad jis būtų kažką neteisingai, melagingai liudijęs. Dažniau sulaukęs priekaištų, kad kažkodėl tų „negerųjų pusių“ susatymas į vieną vietą „perjuodai viską nudažo, nes juk yra Amerikoje ir gerų dalykų“ [58, 200–202].

Rodos, dažniau Amerikos lietuviai jautėsi neįvertinti ir nesuprasti. „Čia ne Lietuva, ne Rusija, ne Europa, bet Amerika. Amerikos, abelnai, žmonių nuomonės, pažiūros, įsitikinimai, dvasia skiriasi nuo Lietuvos, Rusijos bei Europos nuomonių, pažiūrų ir t. t.“, – ne kartą bandė aiškinti svečiams iš Lietuvos [23, 4]. „Nesakykite, kad buvote Amerikoje. Ne, Jūs Amerikoje nebuvote, Jūs buvote viršui Amerikos. Jūs neturėjote laiko įsigilinti į čionnykštį gyvenimą, suprasti čionnykščius santykius. Jūsų akyse Amerika pasiliko tokia pat Mefistofelio šalis, kokia Jūs buvote ją įsivaizdinę pirmneg išlipote New Yorke ant jos svetingos žemės“, – rašė išėivijos laikraščiai svečiams jau išvykus [54, 4]. Rodos, nė viena pusė per daug nesistengė suprasti antrosios. „Važinėdami po Ameriką, nesykį išsitarėte, kad Jums negalvojate, ką mes apie Jus manome – duokite tik pinigus! – sakėte taip pat, kad Jūs turite nuosavas nuomones apie mus“ [54, 4], – rašė *Draugo* laikraštis, tikėdamasis, kad svarbiausias rezultatas ir surinktos lėšos uždengs visus nesmagumus, kuriuos svečiams teko patirti Amerikoje, ir kad iš visų jausmų, kuriuos išsivežė iš Amerikos, padėkos jausmo nepritrūks. – „Antra vertus, ką Jūs manote apie mus, mums ir-gi ne galvoje“ [54, 4].

Jei ir būta JAV lietuvių atgarsių po J. Tumo-Vaižganto ir K. Olšausko vizito, tai ne daug – jie toliau gyveno savo gyvenimą. Kurį laiką išeivijos spaudoje dar pasirodydavo žinutės iš Lietuvos apie būsimas (ar jau buvusias) kun. J. Tumo-Vaižganto paskaitas įvairiose Lietuvos vietose, kuriose jis pasakojo apie lietuvių gyvenimą Amerikoje, ar *Vilties* laikraštyje pradėtus spausdinti kelionės įspūdžius [18, 2; 50, 4; 51, 4; 19, 2], tačiau greitai buvusių svečių prisiminimus užgožė nauji iš Lietuvos atvykę svečiai (1913 m. JAV lankėsi ir aukas Tautos namų statybai rinko Jonas Basanavičius ir Martynas Yčas) ir kiti išeivijos bendruomenei svarbesni įvykiai. Net ir Lietuvoje po J. Tumo-Vaižganto ir K. Olšausko kelionės viešumoje vėl suaktualėjusį emigracijos klausimą į šalį palaipsniui nustumdavo svarbesni klausimai. „Vėl spirte spiria mus apie jį kalbėti, svarstyti. Ir mes, gal-būt, ir ne maža pakalbėsime, pasvarstysim, imsime svirti visus plusus ir minusus. Ir netrukus vėl, kaip jau ne sykį, užmiršime visa“, – pažymėjo Liudas Gira. „Išeivybės nesustabdysi. Tat apie tai ir kalbos būt beprivalo: tuščios būtų kalbos. Bet reikia mums taip nukraipti išeivybę, kad išeivis, ir svetur bebūdamas, jaustųsi lyg tėviškėj esąs“ [17, 1].

Žinoma, J. Tumo-Vaižganto agitacijos pirmiausia buvo skirtos ne „broliams-išeiviams pažeminti, bet dar neišėjusiems broliams“ sulaukyti [58, 203–204]. Dėl to jo, kaip „agitatoriaus neiti iš tėvynės“, tikslas buvo ne pasakoti, kas Amerikoje gero ar išlaikyti pusiausvyrą tarp teigiamų ir neigiamų dalykų, bet supažindinti žmones su negerumais ir jų svetur laukiančiais sunkumais, „kad užinteresuotieji žmonės žinotų ir baltą ir juodą, kad pakšui neužsiviltų per daug gera laukę, o per daug bloga išvydę“ [58, 202].

„Reikia tikėti, kad kun. Tumo teisingi perspėjimai ne vienam, manančiam apleisti tėvynę, sukėlė nepaprastą abejojimą: važiuot, ar ne“ [20, 2], – vylėsi korespondentas po vienos tokios J. Tumo-Vaižganto paskaitos. Kiek realiai galėjo turėti įtakos Lietuvos žmonėms ši J. Tumo-Vaižganto ir kitų tautinio atgimimo veikėjų agitacija? Tikriausiai nedaug. Rodos, ir pats J. Tumas-Vaižgantas nelabai tuo tikėjo, pastebėdamas, kad, nepaisant visų ribojimų, draudimų ir agitacijų, „mūsų išeivybė netik nemažėja, bet ingija tikro ankričio (epidemijos) žymę“ [58, 206]. Nei jo kalbos, nei grįžusiųjų iš JAV pasakojimai apie sunkų gyvenimą ir nesėkmės pavyzdžiai nieko nepadeda ir nepadės. „Kad ir patsai angelas iš dangaus ateitų, argi jo paklaustytų? Toks jau žmonių būdas“, – guodėsi, jis. – „Amerikos šlovė ir garsas toks, kad savo šydu viską nuo akių uždengia ir patį protą aptemdija“ [25, 208].

Emigracijai priešasčių būta daug: sunki ekonominė padėtis, gynusi lietuvius ieškoti svetur duonos kąsnio, stiprių miestų bei pramonės trūkumas, rusifikacinė politika ir svetima carinės Rusijos administracija, nesugebanti sudaryti sąlygų ir išlaikyti žmonių krašte, laisvės, švietimo trūkumas ir t. t. Pašalinti šias priežastis, rasti būdą, kaip sulaukyti lietuvius Lietuvoje, tik paprastos agitacijos nepakako. „Kas įkvėps tokiam augštasparniui, kurs nerimsta tėviškėje, tėvynės Lietuvos meilę ir parodys jam takus, kuriais eidamas pasieks laimę ir savo krašte, tas bus tikras žmonių prietėlius – tas išmintingai sumažins skaitlių varguolių, aklai žūstančių miestuose tarp svetimųjų“ [21, 23], – rašė lietuvių spauda. J. Tumas-Vaižgantas taip pat ne kartą užsiminė apie pagrindines emigracijos priežastis, kritikavo vietinės administracijos pasyvumą ir neveiklumą, kalbėjo apie būtinybę steigti Lietuvoje pramonę, kurti įmones, imtis lietuviams amatų, nes tik taip būtų galima sustiprinti Lietuvos ekonomiką ir pristabdyti emigraciją [58, 212, 222]. Svarbus vaidmuo, anot jo, čia turėtų tekti patiems emigrantams, nes būtent svetur prasigyvenę, užsidirbę pinigų ir grįžę lietuviai galėtų nemažai prisidėti prie tėvynės pramonės kūrimo bei stiprinimo. Jis agitavo išeivius grįžti su kapitalu namo, pirkti žemės, imtis Lietuvoje verslo, prekybos,

amatų, nes tik tokios veiklos pradininkai ir iniciatoriai „bus tikrieji sulaikytojai mūsų brolių nuo emigracijos ir tuo būdu stiprintojai ir kėlėjai Tėvynės“ [58, 222].

Kalbant apie J. Tumo-Vaižganto antiemigracinę veiklą galima pastebėti kitą svarbų dalyką – jo kaip visuomenininko poziciją, rūpestį Lietuvos visuomenės padėtimi ir švietimu. Lietuvių neišsilavinimas, žinių ir patirties stoka, nesugebėjimas verstis ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje, anot jo, buvo viena svarbiausių problemų, kenkiančių lietuviams: „nemokame mes pelnytis namie, kame visi kiti, ne lietuviai, pelnosi; nemokame pasinaudoti, manyties ir išėję. Esame tik žalia medžiaga, molis kitų sumaningesnių rankose, kurie iš mūsų išminko, ką nori, inkinkia dirbti, ką nori. Patys, palaidi būdami, nesugebame nieko prasimanyti“ [58, 219]. Jis ragino lietuvius „nepasikliauti vienu savo kūno vieku“, bet rūpintis kokio amato pramokti, nes visame pasaulyje „ne patį žmogų auksu užmoka, bet jo sugebėjimą“ [58, 120]. Jis puikiai suvokė, kad laikai keičiasi, keičiasi visas pasaulis: žemės ūkyje mažėja dirbančių žmonių, steigiasi pramonė, auga didieji pramoniniai miestai, žmonės keliai į miestus, ieško kur geriau ir lengviau gyventi ir šio proceso nesustabdysi. Susidaro įspūdis, kad J. Tumui-Vaižgantui buvo skaudu ne dėl to, kad žmonės išvyksta svetur užsidirbti (tai suprantama ir pateisinama), bet kad jie išsikelia svetur ir nebesugrįžta – nutolsta, nutautėja, tampa prarasti Lietuvai. „Visos mūsų galvotojų priemonės, kaip mūsų išėivybė sulaikius, yra bevaisės ir, man rodos, bus bevaisės, kol visuomenės neišauklėsime drąsios, savystovės, savim tepasikliaujančios, iš kitų rankų nežiūrinčios“ [58, 219].

IŠVADOS

1. Juozas Tumas-Vaižgantas buvo vienas iš tautinio judėjimų vadų, gana anksti suvokęs lietuvių emigracijos mastus, priežastis ir galimą poveikį Lietuvai. Jis bandė ieškoti būdų, kaip kiek įmanoma sumažinti emigracijos teikiamą nuostolį. Tiek spaudoje, tiek skaitydamas paskaitas įvairiose Lietuvos vietose jis aktyviai įsitraukė į antiemigracinę akciją, ragindamas lietuvius likti Lietuvoje, vietoje emigracijos rinktis trumpalaikę sezoninę migraciją į kaimyninius kraštus, o išvykusius – grįžti į tėvynę. Toks Lietuvai svarbus ir patriotiškas darbas, jo požiūriu, buvo ne tik jo, bet ir visos lietuvių inteligentijos misija. J. Tumas-Vaižgantas rūpinosi, kad išeiviai svetimuose kraštuose neišnyktų, nenutoltų nuo lietuvių, nepamirštų Lietuvos. Jis kalbėjo apie lietuvių emigrantų pareigą ir skolą savam kraštui, kurią jie galėtų atlyginti dviem būdais: sugrįždami atgal į tėvynę ir visoje riopai teikdami paramą Lietuvai.

2. Lietuvių tautinio atgimimo lyderiai, taip pat J. Tumas-Vaižgantas puikiai suvokė ir mokėjo įvertinti emigracijos pliusus ir minusus, išeivijos galimybes ir galimą paramą Lietuvai, neretai ir patys pasinaudojo išeivijos teikiama materialine, moraline, propagandine-politine pagalba. 1911 m. jis kartu su „Saulės“ draugijos pirmininku kunigu Konstantinu Olšausku lankėsi JAV, kur rinko aukas katalikų „Saulės“ gimnazijos rūmams Kaune statyti. Aplankęs dalį lietuvių kolonijų JAV, J. Tumas-Vaižgantas geriau susipažino su sunkia emigrantų padėtimi, o grįžęs į Lietuvą, dar aktyviau spausdintu ir gyvu žodžiu įsitraukė į antiemigracinę akciją.

3. Sunku atsakyti į klausimą, kiek ir kokią įtaką galėjo turėti J. Tumo-Vaižganto agitacija prieš emigraciją JAV ir Lietuvos lietuviams. Jei įtakos būta, tai nedaug. J. Tumo-Vaižganto ir K. Olšausko 1911 m. vizitas Amerikoje pasirodė besanti puiki proga ne tiek svarstyti emigracijai ar Lietuvai svarbius dalykus, kiek į viešumą iškelti ideologinius ginčus. Po svečių išvykimo JAV lietuviai toliau gyveno savo gyvenimą, atgarsius apie

buvusius svečius ir jų agitacines kalbas labai greitai užgožė išeivijai svarbesni įvykiai, o pati išeivija, priešingai lietuvių tautinio atgimimo lyderių požiūriui, dažnai jautėsi neįvertinta ir nesuprasta. Pagrindinis J. Tumo-Vaižganto antiemigracinės veiklos bei agitacijos taikiny, žinoma, buvo ne JAV lietuviai, bet Lietuvos žmonės: siekta juos sulaukyti nuo emigracijos arba bent jau sušvelninti emigracijos neigiamą poveikį Lietuvai. Vis dėlto nepaisant J. Tumo-Vaižganto ir kitų tautinių lyderių kalbų ir agitacijų, realybė buvo kitokia: viliojantis Amerikos „naujojo pasaulio“ įvaizdis neišblėso iš lietuvių savimonės, nors gyvenimas emigracijoje dažnai skyrėsi nuo jų įsivaizdavimo ir lūkesčių, o didžiulį emigracijos srautą į JAV sustabdė tik prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas. Net ir pats J. Tumas-Vaižgantas nelabai tikėjo tokios antiemigracinės agitacijos poveikiu ir kalbėjo apie kitas, svarbesnes ir veiksmingesnes, priemones, galinčias pristabdyti emigracijos srautą: ekonomikos stiprinimą (pramonės, amatų steigimą bei kapitalų parvežimą į Lietuvą) bei lietuvių visuomenės lavinimą ir švietimą.

Gauta 2020 04 15
Priimta 2020 05 14

Šaltiniai ir literatūra

- [1] A. K. Balsas iš tėvynės į Amerikos lietuvius. *Tėvynės sargas*, 1902, Nr. 9, p. 2–5.
- [2] ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijus. *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013.
- [3] Amerikietis [ŽILIUS, Jonas]. Iš Amerikos. *Tėvynės sargas*, 1898, Nr. 12, p. 25–28.
- [4] *Amerikos lietuvių istorija*. Red. A. Kučas. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971.
- [5] Bastenis. Korespondencijos. Providence, R. I. *Draugas*, 1911 09 21, p. 3.
- [6] Bostonietis. Korespondencijos. So. Boston, Mass. *Draugas*, 1911 09 21, p. 3.
- [7] Buvęs ant prakalbų. Korespondencijos. Minersville, PA. *Draugas*, 1911 09 21, p. 2.
- [8] Dalis klausymo emigracijos. *Tėvynė*, 1899, Nr. 7, p. 207–208.
- [9] DAPKUTĖ, Daiva; CELEŠIŪTĖ, Ingrida; JOVAIŠIENĖ, Diana; KUZMICKAITĖ, Daiva Kristina; SALDUKAS, Linas; ŪSAITĖ, Kristina. *Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje*. Klaipėda: UAB „Baltic Printing House“, 2012.
- [10] Darbai ir darbininkai. Į Ameriką ar į Vokietiją. *Viltis*, 1911 02 25 (kovo 10 d.), Nr. 23, p. 1.
- [11] Darbininkas. Korespondencijos. *Draugas*, 1911 11 09, p. 3.
- [12] Dėdė Atanasas. Musų iszeivystė ir ekonomiskas ukininkų buvis. *Tėvynės sargas*, 1899, Nr. 7–8, p. 1–6.
- [13] EIDINTAS, Alfonsas. *Lietuvių kolumbai*. Vilnius: Mintis, 1993.
- [14] F. Darbininkas. Korespondencijos. Union City, Conn. *Draugas*, 1911 10 26, p. 3.
- [15] FAINHAUZ, David. *Lithuanians in the USA. Aspects of Ethnic Identity*. Chicago: Lithuanian Library Press, Inc., 1991.
- [16] Gerosios ir blogiosios emigracijos pusės. Red. Prierasas. *Viltis*, 1909 11 6 [lapkričio 19], Nr. 129, p. 3.
- [17] GIRA, Liudas. Amerikos lietuviai ir mes. *Viltis*, 1911 10 26 (lapkričio 8), p. 1.
- [18] Iš Lietuvos. *Draugas*, 1911 11 23, p. 2.
- [19] Iš Lietuvos. Kun. J. Tumo paskaitos. *Draugas*, 1912 02 01, p. 2.
- [20] Iš Lietuvos. Panevėžys. *Draugas*, 1912 01 11, p. 2.
- [21] Y. Lietuvių išeivystė. *Tėvynės sargas*, 1902, Nr. 10–11, p. 18–23.
- [22] JURGELIONIS, Kl. Redakcijos spuogas. *Draugas*, 1911 08 31, p. 5.
- [23] K. R. Kunigai: J. Tumas ir K. Alšauskas Chicagoje. *Draugas*, 1911 08 10, p. 4–5.

- [24] Korespondencijos. Bayonne, N. J. *Draugas*, 1911 10 05, p. 2.
- [25] Korespondencijos. Wilkes-Barre, Pa. *Draugas*, 1911 09 07, p. 3.
- [26] Kun. Al. Dambrausko jubiliejaus šventė. *Draugas*, 1911 07 27, p. 2.
- [27] Kun. J. Tumas, Kun. K. Olšauskas [žinutė be pavadinimo]. *Draugas*, 1911 10 19, p. 7.
- [28] Kun. J. Tumas. Dėlei „nepartijinių“ mokyklų. *Draugas*, 1911 08 17, p. 4–5.
- [29] Kun. J. Tumas. Taisytojams paskaitų apie mūsų išeivius. *Viltis*, 1911 11 27 (gruodžio 10), p. 1.
- [30] Kun. Juozas Tumas. Iš kelionės į Ameriką. I laiškas – įžanga. *Viltis*, 1911 07 06 (18), p. 1–2.
- [31] Kun. Juozas Tumas. Žodelis „Keleiviui“. *Draugas*, 1911 08 31, p. 4–5.
- [32] Kun. K. Olšauskis, Kun. Juozas Tumas. Saulininkų apyskaita. *Draugas*, 1911 09 21, p. 5.
- [33] Kun. K. Olšauskis, Kun. Juozas Tumas. Saulininkų apyskaita. *Draugas*, 1911 09 07, p. 3.
- [34] Kun. K. Olšauskis, Kun. Juozas Tumas. Saulininkų apyskaita. *Draugas*, 1911 10 19, p. 4, 7.
- [35] Kun. Olšausko ir kun. Tumo kelionė po Ameriką. *Draugas*, 1911 09 07, p. 3.
- [26] Kunvidas. Korespondencijos. Brockton, Mass. *Draugas*, 1911 11 09, p. 2–3.
- [37] L. Brastos Pijonka. Korespondencijos. Philadelphia, PA. Valio! Valio! Valio „Saulės“ delegatai! *Draugas*, 1911 09 21, p. 2.
- [38] *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*. Medžiagą surinko ir spaudai paruošė S. Michelsonas. Boston: Keleivis, 1961.
- [39] Mikas Stančikietis. Korespondencijos. Waukegan, Ill. *Draugas*, 1911 08 10, p. 3.
- [40] MILUKAS, Antanas. *Amerikos lietuviai XIX šimtmečiuje (1868–1900)*. Iš kun. A. Miluko paskaitų. Philadelphia: „Žvaigždės“ spauda, 1938.
- [41] MISIŪNAS, Remigijus. *Informacinių kovų kryžkelėse. JAV lietuvių informacinės kovos XIX a. pab. – 1922*. Vilnius: Versus aureus, 2004.
- [42] Nauja lietuvių iseivystė. *Tėvynės sargas*, 1899, Nr. 4, p. 1–6.
- [43] Pr. T. Kun. J. Tumo paskaita Kaune. *Viltis*, 1911 10 30 (lapkričio 12), p. 1–2.
- [44] Redakcija. Dėl kunigų Tumo ir Olšausko atvažiavimo. *Draugas*, 1911 08 10, p. 4.
- [45] Redakcijos pastabos. *Draugas*, 1911 08 24, p. 4.
- [46] Redakcijos pastabos. *Draugas*, 1911 08 31, p. 4.
- [47] Redakcijos pastabos. *Draugas*, 1911 09 07, p. 4.
- [48] Redakcijos pastabos. *Draugas*, 1911 09 14, p. 4.
- [49] Redakcijos pastabos. *Draugas*, 1911 10 19, p. 4.
- [50] Redakcijos pastabos. *Draugas*, 1911 11 23, p. 4.
- [51] Redakcijos pastabos. *Draugas*, 1911 12 07, p. 4.
- [52] Skurdutė. Dar apie išeivius. *Viltis*, 1911 11 06 (lapkričio 19), p. 1–2.
- [53] Statykime „Saulės“ liaudies mokytojų kursų namus! *Draugas*, 1911 08 24, p. 5.
- [54] Svečiams išvažiavus. *Draugas*, 1911 10 26, p. 4.
- [55] SZ...is [A. Motuza]. Tyla, geresnė byla. *Auszra*, 1886, Nr. 5, p. 617–621 [Fotografuotas leidimas: *Lietuvių tautos praeitis*. T. VII, Kn. 1–4. Chicago: M. Morkūnas Printing Company, 1983, p. 165–169.]
- [56] ŠLEKYS, Jonas. *Jonas Žilius. Biografija, visuomeninės veiklos ir kūrybos metmenys*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- [57] Trinkutis. Nėra laimės svetur. *Tėvynės sargas*, 1899, Nr. 7–8, p. 8–9.
- [58] TUMAS-VAIŽGANTAS, Juozas. *Ten gera, kur mūsų nėra arba neapleiskime Tėvynės*. Kaunas, 1912.
- [59] VAITIEKŪNAS, Stasys. *Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
- [60] Žinnešys. Korespondencijos. Central Brooklyn, N. Y. *Draugas*, 1911 09 28, p. 2.

DAIVA DAPKUTĖ

Let Us Not Leave Our Homeland: Anti-Emigration Activities of Juozas Tumas-Vaižgantas

Summary

Mass emigration of Lithuanians at the end of the nineteenth century and at the beginning of the twentieth century became not only a considerable loss to Lithuania but also a serious concern for the leaders of the national rebirth movement (e.g., Jonas Šliūpas, Vincas Kudirka, Jonas Basanavičius, Antanas Smetona, and others), who frequently expressed their negative attitude towards emigration. An active anti-emigration campaign took place in Lithuania, and the press urged Lithuanians to stay in their homeland and not to go to the USA, while those who had already emigrated were implored to return to Lithuania. One of the most significant representatives of the anti-emigration policy was Juozas Tumas-Vaižgantas, a writer and one of the founders of the Lithuanian Christian-Democratic Union. In 1911, he and priest Konstantinas Olšauskas visited the USA where they collected donations for the construction of the “Saulė” Catholic gymnasium in Kaunas. After visiting most of the Lithuanian colonies, Juozas Tumas-Vaižgantas was well acquainted with the difficult situation of the immigrants and urged them not to forget Lithuania and return home. Upon return to Lithuania, he gave approximately thirty anti-emigration speeches in various cities and towns, in which he spoke about the difficult life of the immigrants and urged people not to leave for America. In 1912, he published the book *Ten gera kur mūsų nėra arba neapleiskime Lietuvos* (The Grass Is Greener on the Other Side or Let Us Not Leave Our Homeland) in which he attempted to prove that immigrants did not become spiritually richer in exile, while emigration impoverished Lithuania.

Keywords: Juozas Tumas-Vaižgantas, emigration, Lithuania, USA, immigrants, agitation